

ПРИКІНЦЕВІ КОНСТАТАЦІЇ

Традиційну вимогу до соціологічної уяви – вписувати індивідуальні біографії у «велику історію», виявляти й описувати сили, що вибудовують ситуації та обставини повсякденного життя – не досить часто вдається задовольнити навіть у колективних монографіях. Запропонований у першому розділі підхід до концепції стану сингулярності орієнтує переважно на емпіричні кількісні обстеження. Тому найчастіше образи великої історії залишаються такими, що припускаються, але не проговорюються, або ж виносяться у прикінцеві констатації – як у нашому випадку.

У перші два десятиріччя поточного століття новий мультиполярний порядок сучасного людства сформований основними гравцями на полі загальної історії. Їх сьогодні принаймні п'ять – Велика сімка, Китай, Росія, США, Європейський Союз. Китай і Росія являють собою особливі політичні, економічні, соціально-культурні «світи», приєднання яких до певних колективних об'єднань відповідними політичними елітами вже не розглядається як можливий план дій: обидві країни є центрами тяжіння, фокусами доцентрових уподобань, переваг, упереджень, симпатій, прив'язаності. Вони чітко окреслили зону своїх «чутливих» інтересів не тільки дипломатичною мовою, а й конкретними діями. Росія, у 2010-ті роки зокрема, втручанням в Україні та Сирії; в обох випадках це була ще й конфронтація із узагальненим «заходом» за території впливу, контролю і права на вторгнення, а опосередковано й за свій неабиякий статус «світу».

Крім того, у цей період часу тенденціям глобалізації – універсалізму, однаковості – протистояли не менш потужні насаги збереження відмінного, особливого, своєрідного, тобто тренди сингуляризації. Все частіше говорять про відродження фундаменталізму, традиційних цінностей і консервативного патріотизму, що бентежить ліберальні уми, що чується і в Росії, і у США, і в Європі. Тема

справжніх кордонів між країнами, начебто деактуалізована в об'єднаній Європі, знову тривожить політичну уяву і настрої еліт і громадян, вимоги повернути їх на колишнє місце інколи задовольняються. Велика Британія на референдумі повернула собі статус суверенного острова, можливо з претензією стати самостійним фактором у світовій політиці, або ж у дуєті із давно визнаним союзником – США. Масова присутність соціалізованих в інших культурах «інших» як наслідок відкритих для проникнення переходів між державами стала джерелом соціальних проблем і конфліктів. Виявилось також, що практики асиміляції хвилі мігрантів після Другої світової війни (турки в Німеччині) і деколонізації 1960-х років (Велика Британія, Франція) ніяк не можуть бути визнані успішними. Підтримка сучасного тероризму в Європі виявилася ще й віддаленою луною розпаду імперій.

У тому просторовому образі, яким все ще користуються, коли уявляють собі суспільство в рамках національних держав, складаються, безумовно, сегменти з домінуванням глобального, анклавів з домінуванням особливого, як і нові «кордони», що розділяють тут і зараз території, населення, настрої, оцінки. Дифузія та циркуляція образів, зразків відчувати та оцінювати, моделей поведінки уможливають комбінації та перекомбінації глобального і місцевого, виникнення дивних симбіозів та сполучень. Конгломерат залишається химерним, постачаючи матеріал для не стільки для «національної соціології», скільки для «ситуаційної соціології», а отже, стан сингулярності, стан екзотичності, незвичайності стає постійним об'єктом спостереження в суспільствознавчих дисциплінах. В подібній дослідницькій практиці й надалі домінує тенденція епістемологічної децентрації, в якій пропорція соціологічних універсалій і специфічних найменувань (партикулярностей) у розпізнаванні та ідентифікації явищ і процесів мінлива навіть у досить короткі проміжки часу.

У результаті Подій з великої літери нові фізичні кордони виникли в Україні: з Кримом, поділ військ Мінськими угодами в Донецькій і Луганській області. І це не лінія, а широка смуга, де йдуть бойові дії, гинуть люди, намагаються вижити люди, за якою по обидві сторони пунктів пропуску переміщуються машини, сім'ї, товари, де ситуація різко відрізняється від решти частини країни. Зона сингулярності особливого роду, специфіку якої практично знають

військові, органи управління на місцях, волонтери, журналісти, але закрита для систематичного соціологічного або антропологічного вивчення. Але апріорі очевидно, що – тут зона страждань і поневірянь, джерело негативних емоцій, неприязні, бід і нещасть, соціальних патологій і девіацій. Біженці, що розселилися по областях, формують «плями» страждань і труднощів, спроб адаптуватися до нових обставин і ситуацій.

Війна – подія сингулярна, яка продукує сингулярність, ставить під сумнів громадянство, а саме – статус і почуття належності до держави з її конкретними інститутами і моделями їхнього функціонування. Чи не неминучим продуктом війни є формування конфронтаційної зв'язки «ми – вони». Зв'язка озвучена і візуалізована у медіа, нею маркуються крайні фланги гетерогенного простору способів сприймати і пояснювати минуле, сьогодення і майбутнє. Вона стає гранично розведеним контуром взаємного непорозуміння на основі безоглядної заангажованості, без жодного натяку на нейтральність; у медіа, мережах, блогах озвучується ригористичний монолог, в якому світ оцінюється одного разу і назавжди, тож немає резону вислуховувати ще й інших. У функціональному плані зв'язка двояка: надособова, оскільки вільно плаває в комунікаційних потоках, але й інтимна, знаходячи притулок в індивідуалізованих помислах і задумах та задаючи проекцію сприйняття й тлумачення того, що відбувається.

У ній легко розпізнається диспозиція, схильність до дії. Її носіями стають індивіди, що належать до різних верств, виділених за традиційними соціальними критеріями; а якщо їх небагато, то тоді зазвичай кажуть про радикалів. І, навпаки, такого роду дует ідентичностей, що просувається налагодженою державною пропагандистською машиною, здатний стати домінуючим світосприйняттям більшої частини населення країни, ще одним знаком тренду, що тоталізує. Але в будь-якому випадку це ідентичності війни – між культурами, образами життя, звичками і упередженнями, конфесіями, а в граничному випадку між збройними формуваннями, зі своїми пантеонами героїв, жертв і ритуалами їхнього увічнення.

І тоді чесноти та вади з дефектами розподіляються дзеркально: «вони» стигматизуються, «ми» – альтернативне самовизначення. «Ми» – порядні, добрі, справедливі, чесні, справжні герої. З нами світло, просвітництво, гідність. Інші – порочні, злі, підступні, підлі

вбивці. З ними мракобісся, варварство, безчестя. Бо «вони» – зовсім не чужинці, які довіри, безперечно, не заслуговують, але яким не годиться відмовляти в гостинності. «Вони», відповідно до крайньої модальності, – вороги, ті, з ким не ужитися разом. Символічне, структурне або фізичне насильство щодо представників ментальної та ціннісної інакшості виправдане і бажане, адже налаштовує колективну та індивідуальну пам'ять на міцне утримання зв'язки «ми – вони» як знак непримиренного розбрату. Різкі інтонації в оповіданнях про війну на Сході України в новинах і на політичних ток-шоу або рішуче брали верх, як у суміжній державі, або модулювалися м'якше у вітчизняних телевізійних новинах, але не в риториці деяких політиків, експертів, журналістів. «Ми» і «Вони» – матриці натуралізації себе та інших, а також варіантів передбачуваних дій у ситуації двокольоровості без півтонів; обов'язкові персонажі інформаційної війни, що супроводжує справжню.

Три привиди – «Європа», «Український світ», «Російський світ» – наочно демонструють диференціацію можливих позицій жителів країни, обумовлюючи формування складного утворення, поймаєного нами як «солідарності»: комплексу з установок, оцінок, орієнтацій і повсякденних практик. «Проросійська» за змістом солідарність локалізована переважно в східних і південних областях, але її носії є не тільки там. Очевидно, що тільки примітивний націоналізм вимагає її викорінення або витіснення. Досягнення такої мети малоімовірно, оскільки, по-перше, в її основі культурні механізми, що погано піддаються корекції, пов'язані з мовою та історичною пам'яттю. По-друге, її підживлює і досить масове неприйняття тієї форми українства, що втілена в інституціональних і повсякденних практиках і що склалася за століття залежного, несамостійного існування, настійна вимога руйнування якої не менш актуальна, ніж захист від будь-якого зовнішнього впливу, благодетельного або згубного – оцінка залежить від позиції інтерпретатора. Власне два Майдани були протестом не стільки проти «зовнішнього», не стільки боротьбою за незалежність, скільки протестам проти того, якими ми є тут і зараз, за те, якими хочемо бути. Перший Майдан був безплідний за кінцевим ефектом для влади: вона стала ще більш корумпованою, ведення бізнесу важке, винагорода за працю залишилася принизливою як за розміром, так і для декого за способом отримання (таємно, в конвертах). Але громадяни отримали досвід «практичної політики» знизу –

участі у справах, які стосуються всіх. Наслідки другого Майдану лише невпевнено проступають, а хиткість їхніх рис та характеристик ініціює як помірний оптимізм, так і гарячкове нетерпіння.

Непевною залишається надія на швидкі, нехай навіть хворобливі зміни на краще. Але «кріт історії» сліпий і неквапливий, якийсь-то шлях він подолає, у початкову точку, швидше за все, не повернеться і, певне, одного дня з'ясується, що напрямок був правильним. Або, навпаки, помилковим. До тих пір (до яких саме, і не сказати) залишається тільки гадати, уважно роздивляючись маршрут і намагаючись визначити пройдену відстань випадково встановленими або відкритими раптовим розумінням/осянням ознаками. Тим не менш ясно, що вихід зі стану сингулярності займе значний час і потребуватиме від політичних еліт і громадян волі, умінь і навичок, які, без побоювання впасти в перебільшення, слід вважати гостродефіцитними.

Проте «вихід» – це оптимістичний сценарій. Реалістичнішою, в масштабі сьогоднішніх поколінь, видається перспектива консервації стану сингулярності. Її обумовлює глобальна Подія, яка водночас і контекст і генератор внутрішньополітичних подій, під її знаком структуруються ситуації на різних рівнях організації соціуму. Йдеться про напругу і конфлікт «західних» і «східних», умовно кажучи, геополітичних інтересів, в полі яких географічно перебуває держава Україна. Вони настільки сильні, що фактично закривають опції руху в якомусь напрямку, утримують ледве не на місці, залишаючи відкритою та найімовірнішою опцією коливання з малою амплітудою. У цих самих границях мають змінюватися якості, характеристики, події, ситуації стану сингулярності. Отже, перебувати «між» означає відтворювати стан сингулярності; такий стан – це репрезентація геополітичних координат перебування – «між».